

Prince of Songkla University
Pattani Campus
ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ

ว่าด้วยการกำหนดมาตรฐาน โรงเรียนเอกชน ระดับมัธยมศึกษา

ที่เปิดสอนวิชาศาสนาอิสลาม และวิชาสามัญ

พ.ศ. 2536

.....

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการ เห็นสมควรออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการกำหนดมาตรฐาน โรงเรียนเอกชนที่เปิดสอนตามหลักสูตรอิสลามศึกษา ระดับมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2536 เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการศึกษาของรัฐที่มุ่งจะพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามให้สามารถจัดการศึกษาได้มาตรฐาน

ฉะนั้น อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 6 และมาตรา 17 แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจึงออกระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

หมวด 1

ข้อความทั่วไป

ข้อ 1 ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการกำหนดมาตรฐาน โรงเรียนเอกชน ระดับมัธยมศึกษา ที่เปิดสอนวิชาศาสนาอิสลามและวิชาสามัญ พ.ศ. 2536

ข้อ 2 ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศเป็นต้นไป
บรรดาระเบียบ ข้อบังคับและคำสั่งอื่นใดที่กำหนดไว้ในระเบียบนี้ หรือซึ่งขัด
หรือแย้งกับระเบียบนี้ ให้ใช้ระเบียบนี้แทน

ข้อ 3 ในระเบียบนี้

“โรงเรียน” หมายความว่า โรงเรียนเอกชน ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน
พุทธศักราช 2525 มาตรา 15 (1) ประเภทสามัญศึกษา ซึ่งเปิดสอนตามหลักสูตรต่อไปนี้

- 1) หลักสูตรอิสลามศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2535 หรือ
- 2) หลักสูตรอิสลามศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2535 และ
หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2535 หรือ
- 3) หลักสูตรอิสลามศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ควบคู่กับหลักสูตร
มัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หรือ
- 4) หลักสูตรอิสลามศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ควบคู่กับหลักสูตร
มัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอน
ปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

ข้อ 4 ให้เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาเอกชน รักษาการให้เป็นไปตาม
ระเบียบนี้ และให้มีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดเกี่ยวกับปัญหาหรือข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการใช้ระเบียบนี้

หมวด 2

สถานที่และอาคาร

ข้อ 5 สถานที่และอาคารมีดังนี้

(1) ที่ดินของโรงเรียนต้องเป็นผืนเดียวติดต่อกัน มีเนื้อที่ติดต่อกันไม่
น้อยกว่า 3,200 ตารางเมตร หรือ 2 ไร่ บริเวณโรงเรียนต้องมีรั้วแสดงอาณาเขตชัดเจนและต้องมี
ที่ดินว่างเพื่อใช้เป็นสนามที่พักผ่อน ไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของบริเวณโรงเรียนทั้งหมด

(2) ห้องเรียน ต้องมีขนาดไม่ต่ำกว่า 6.00 เมตร X 8.00 เมตร และต้องมี
มีห้องเรียนเพียงพอกับจำนวนชั้นเรียนที่เปิดสอน

(3) โรงเรียนต้องจัดให้มีห้องประกอบ ดังนี้

ก. ห้องธุรการ

ข. ห้องสมุด ให้จัดตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของห้องสมุดโรงเรียนที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2511

ค. ห้องพยาบาล ให้จัดแยกเป็นห้องพยาบาลชายและห้องพยาบาลหญิง ขนาดห้องพยาบาลไม่ต่ำกว่า 3.00 เมตร X 3.50 เมตร ภายในห้องพยาบาลต้องจัดให้มีเตียงอย่างน้อย 1 เตียง โต๊ะทำแผล ตู้ยา อ่างล้างมือ เครื่องชั่งน้ำหนัก เครื่องวัดส่วนสูง และโต๊ะเจ้าหน้าที่

ง. ห้องครูใหญ่และห้องพักครู จัดให้เป็นสัดส่วนและมีเพียงพอกับจำนวนครู

จ. ห้องวิทยาศาสตร์ ต้องมีขนาดไม่ต่ำกว่า 6.00 เมตร X 8.00 เมตร โดยถือเกณฑ์ 1 – 6 ห้องเรียนต่อห้องวิทยาศาสตร์ 1 ห้อง เศษที่เกินถ้าไม่ถึง 6 ห้องเรียน ให้ถือเป็น 6 ห้องเรียน

สำหรับโรงเรียนที่มีแผนการเรียนวิทยาศาสตร์ ให้จัดห้องวิทยาศาสตร์ให้เพียงพอครบถ้วนตามหลักสูตร

ฉ. ห้องแนะแนว สำหรับให้ครูแนะแนวจัดกิจกรรมแนะแนว

ข้อ 6 โรงเรียนต้องจัดให้มีสถานที่รับประทานอาหาร มีโต๊ะ ม้านั่ง สำหรับรับประทานอาหาร มีน้ำดื่ม น้ำใช้ ซึ่งไม่ขัดสุขลักษณะและเพียงพอกับจำนวนนักเรียนทั้งต้องควบคุมให้นักเรียนรับประทานอาหารให้เป็นเวลา

ข้อ 7 โรงเรียนต้องมีห้องส้วม และที่ปัสสาวะ ถูกต้องตามสุขลักษณะอยู่ไม่ห่างไกลจากสถานที่เรียนเกินไป และระวังรักษาให้สะอาด มีการตรวจตราอยู่เสมอ ถ้ามีนักเรียนชายหญิง ต้องแยกเป็นห้องส้วมชายและห้องส้วมหญิง ห้องส้วมและที่ปัสสาวะจะต้องจัดให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียน

ข้อ 8 อัตราความจุสูงสุดสำหรับนักเรียน

(1) การคำนวณความจุสูงสุดของนักเรียนทั้งโรงเรียน ให้คำนวณความจุจำนวนนักเรียน 3 คน ต่อพื้นที่ 8 ตารางเมตร พื้นที่ใช้ในการคำนวณความจุสูงสุดของนักเรียนทั้งโรงเรียนให้คำนวณจากพื้นที่ว่างของโรงเรียน

อัตราความจุของนักเรียนในห้องเรียนให้เป็นไปตามระเบียบที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

(2) โรงเรียนที่จะขยายอัตราความจุนักเรียนเพิ่มขึ้น ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. อาคารเรียนที่จะขอให้คำนวณความจุ้นักเรียนเพิ่มขึ้นนั้น จะต้องได้รับอนุญาตให้ทำการก่อสร้างจากผู้อนุญาตก่อน

ข. เนื้อที่บริเวณที่ทำการก่อสร้างอาคารรวมทุกอาคารแล้ว จะต้องไม่เกินครึ่งหนึ่งของเนื้อที่บริเวณ โรงเรียนทั้งหมด

ค. นอกจากมีห้องเรียนที่จะขอคิดคำนวณความจุ้นักเรียน แล้วจะต้องมีห้องประกอบต่างๆ เช่น ห้องพักครู ห้องสมุด ห้องวิทยาศาสตร์และห้องอื่นๆ ตาม ความจำเป็น และเพียงพอกับจำนวนนักเรียนที่จะรับเข้าเรียนได้

ข้อ 9 โรงเรียนต้องจัดดูแลอาคารสถานที่ห้องต่างๆ ให้สะอาด ถูกสุขลักษณะ และปลอดภัยตลอดเวลา

หมวด 3

การดำเนินงานกิจการของโรงเรียน

ข้อ 10 ผู้รับใบอนุญาตและผู้จัดการมีความรู้ตามระเบียบที่ กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

ข้อ 11 ครูใหญ่ และครูต้องมีความรู้และประสบการณ์ตามระเบียบที่ กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

ข้อ 12 โรงเรียนต้องมีครูประจำทำการสอน โดยถือเกณฑ์จำนวนห้องเรียนที่ โรงเรียนเปิดทำการสอน จำนวน 2 ห้องเรียนต่อครู 3 คน

ข้อ 13 โรงเรียนต้องส่งเสริมให้ครูใหญ่และครูเข้ารับการอบรมในด้าน หลักสูตรและวิธีการสอนตามที่ทางราชการจัดขึ้น

ข้อ 14 ผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ ครูใหญ่และครูต้องมีจรรยา มารยาท วินัยและ หน้าที่ ตามระเบียบที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

ข้อ 15 โรงเรียนจะต้องจัดให้มีครูทำการสอนครบชั้นและทุกวิชาที่ได้รับอนุญาตให้ทำการสอน ส่วนข้าราชการครูที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนส่งไปช่วยสอนในโรงเรียนนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนจะพิจารณาปรับลด หรือถอนภายในระยะเวลา 5 ปี นับแต่โรงเรียนได้ปรับสภาพเป็นโรงเรียนตามมาตรา 15 (1) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 แล้ว หากกรณีจำเป็นสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนอาจจะพิจารณาผ่อนผันเป็นรายๆ ไป

ข้อ 16 ความรู้และคุณสมบัติของนักเรียน

(1) ผู้จะสมัครเข้าเรียนต้องมีพื้นฐานความรู้และคุณสมบัติดังนี้

- ก. ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ต้องสำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 หรือเทียบเท่า
- ข. ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ต้องสำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 หรือหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2535 หรือเทียบเท่า
- ค. สำหรับผู้ที่ จะเข้าเรียนในชั้นที่ไม่ใช่ชั้นเริ่มต้น ให้เป็นไปตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด
- ง. อายุ ให้เป็นไปตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด
- จ. เป็นโสด
- ฉ. มีผู้ปกครองรับรองความประพฤติ
- ช. ไม่เป็นโรคติดต่อร้ายแรง หรือโรคอันจะเป็นอุปสรรค

ขัดขวางต่อการเรียน

(2) นักเรียนต้องแต่งกายตามระเบียบที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

ข้อ 17 โรงเรียนต้องจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่

กระทรวงศึกษาธิการกำหนดและต้องปฏิบัติตามระเบียบ คำสั่ง ประกาศของกระทรวงศึกษาธิการในเรื่องการใช้สื่อการเรียนการสอน การจัดกลุ่มโรงเรียน การประเมินผลการเรียน การแจกประกาศนียบัตร และอื่นๆ

ข้อ 18 การขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียน หรือขออนุญาตขยายระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ให้ยื่นคำขอต่อผู้อนุญาตตามเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนกำหนด

การขออนุญาตขยายระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จะต้องเป็นโรงเรียนที่เปิดทำการสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นอยู่แล้ว และจัดการศึกษาอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนกำหนด มีจำนวนนักเรียนครบทุกชั้นเรียนและเป็นปีกแผ่นพอสมควร

ข้อ 19 โรงเรียนที่ได้รับอนุญาตให้เปิดสอนแล้วนั้น ถ้าผู้รับใบอนุญาตจะเปลี่ยนแปลงรายวิชา เปลี่ยนแปลงแผนการเรียน จะต้องยื่นคำขอ ต่อผู้อนุญาตตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนกำหนด

หมวด 4

บทเฉพาะกาล

ข้อ 20 โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามมาตรา 15 (2) ที่ได้รับอนุญาตให้เปิดสอนวิชาสามัญ และวิชาศาสนาอยู่แล้ว ก่อนวันใช้ระเบียบนี้ และได้รับอนุญาตให้เปลี่ยนแปลงโรงเรียน ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงโรงเรียนให้ผิดไปจากที่ระบุไว้ในใบอนุญาตให้จัดตั้งโรงเรียน พ.ศ. 2526 เป็นโรงเรียนเอกชนตามมาตรา 15 (1) ตามระเบียบนี้ ต้องจัดโรงเรียนให้มีมาตรฐานตามที่กำหนดในระเบียบนี้ยกเว้นในเรื่องเกี่ยวกับสถานที่และอาคาร ความรู้และประสบการณ์ของผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ ครูใหญ่และครู ตามที่กำหนดไว้ในข้อ 5 ข้อ 6 ข้อ 7 ข้อ 10 และ ข้อ 11 ให้คงเป็นไปตามที่ได้รับอนุญาตไว้แล้ว แต่หากมีการขอเปลี่ยนแปลงในภายหลังต้องปฏิบัติตามระเบียบนี้

ประกาศ ณ วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2536

(นายสัมพันธ์ ทองสมัคร)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ภาคผนวก ข

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ
ว่าด้วยการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนเป็นบัตรค่าเล่าเรียน
(ฉบับที่ ๒)

พ.ศ. ๒๕๔๓

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการ เห็นสมควรปรับปรุงระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนเป็นบัตรค่าเล่าเรียน พ.ศ. ๒๕๓๕ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลในการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชน

ฉะนั้น อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ มาตรา ๑๗ และมาตรา ๖๔ แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจึงวางระเบียบไว้ ดังนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนเป็นบัตรค่าเล่าเรียน (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๓"

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ข้อ ๓ ให้ยกเลิก ความในข้อ ๑๐ แห่งระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนเป็นบัตรค่าเล่าเรียน พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ข้อความต่อไปนี้แทน

ข้อ ๑๐ ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนซึ่งได้รับการอุดหนุนตามระเบียบนี้ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขดังต่อไปนี้

(๑) ประชุมคณะกรรมการอำนวยการ เพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามระเบียบนี้

(๒) จัดให้มีครูครบทุกชั้นทุกระดับการศึกษาที่เปิดทำการสอนตามหลักเกณฑ์ที่สำนักงานกำหนด

(๓) นำเงินอุดหนุนที่ได้รับไปจ่ายเป็นเงินเดือนครู โดยผ่านระบบธนาคารเป็นรายบุคคลและเป็นค่าใช้จ่ายในการพัฒนาการเรียนการสอนเท่านั้น

โรงเรียนที่เปิดสอนวิชาศาสนาควรวุฒิสมาชิกที่มีข้าราชการครูไปช่วยสอนอยู่ก่อนแล้ว ผู้รับใบอนุญาตต้องปรับลดจำนวนข้าราชการครูออกจากโรงเรียน หากโรงเรียนใดมีความ

จำเป็นไม่สามารถปรับลดข้าราชการครูได้ ให้ปรับลดเงินอุดหนุนเป็นจำนวนเท่ากับเงินเดือนขั้นต้นของข้าราชการครูวุฒิปริญญาตรี ตามจำนวนข้าราชการครูที่ยังคงทำการช่วยสอนในโรงเรียนนั้น

สำหรับโรงเรียนที่เปิดสอนวิชาศาสนาควบคู่วิชาสามัญ ที่ยังไม่ปรับลดข้าราชการครูหรือปรับลดเงินอุดหนุนคืนสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการอุดหนุนและส่งเสริมโรงเรียนเอกชนเป็นบัตรค่าเล่าเรียน พ.ศ. ๒๕๓๕ ในช่วงตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๒ ถึง ๓๐ เมษายน ๒๕๔๓ ให้ผู้อนุญาตหักเงินอุดหนุนเพื่อผ่อนคืนเงินที่ค้างชำระตามจำนวนครูที่อยู่ทำการสอนในโรงเรียน ตามอัตราที่กำหนดในวรรคสอง โดยให้ผ่อนชำระคืนเป็นรายเดือนให้เสร็จสิ้นภายใน ๑ ปี นับแต่วันที่ประกาศใช้ระเบียบนี้

ข้อ ๔ ให้เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาเอกชน รักษาการตามระเบียบนี้

ประกาศ ณ วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

สมศักดิ์ ปรีศนันท์ทุกุล

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

[รก.๒๕๔๔/๑๑/๒๒/๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔]

ภาคผนวก ก

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ
ว่าด้วยการส่งเสริมและสนับสนุน
โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดชายแดนภาคใต้
พ.ศ. ๒๕๔๗

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการเห็นสมควรออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อให้เป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการพัฒนาตามยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้

ฉะนั้น อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ มาตรา ๑๗ และมาตรา ๖๔ แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจึงวางระเบียบไว้ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๔๗”

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ใช้บังคับตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๔๗ เป็นต้นไป

ข้อ ๓ บรรดาระเบียบ ข้อบังคับ และคำสั่งอื่นใด ในส่วนที่กำหนดไว้แล้วในระเบียบนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับระเบียบนี้ ให้ใช้ระเบียบนี้แทน

ข้อ ๔ ในระเบียบนี้

“โรงเรียน” หมายความว่า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา ๑๕ (๒) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ ที่สอนศาสนาอย่างเดียวหรือสอนศาสนาควบคู่วิชาสามัญ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่แปรสภาพเป็นโรงเรียนตามมาตรา ๑๕ (๑) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๔๕ เป็นต้นไป โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่อยู่ในโครงการพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

“ผู้รับใบอนุญาต” หมายความว่า ผู้รับใบอนุญาต หรือผู้ทำหน้าที่เสมือนผู้รับใบอนุญาต ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ มาตรา ๒๒ วรรคสอง หรือผู้ที่ได้รับอนุญาต ให้ทำการแทนผู้รับใบอนุญาต

“สำนักงาน” หมายความว่า สำนักบริหารงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนหรือสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

“ผู้อนุญาต” หมายความว่า เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาเอกชน สำหรับ กรุงเทพมหานคร หรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายสำหรับ จังหวัดอื่น

ข้อ ๕ ให้เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาเอกชน รักษาการตามระเบียบนี้ และให้มี อำนาจตีความ และวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามระเบียบนี้

หมวด ๑

การส่งเสริมและสนับสนุน

ข้อ ๖ สำนักงานอาจส่งเสริมและสนับสนุน โรงเรียน ดังต่อไปนี้

- (๑) ส่งเสริมและสนับสนุนด้านสื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอน
- (๒) ส่งเสริมและสนับสนุนด้านวัสดุและครุภัณฑ์
- (๓) ส่งเสริมและสนับสนุนด้านอาคารสถานที่
- (๔) ส่งเสริมและสนับสนุนด้านอื่น ตามที่สำนักงานกำหนด

ข้อ ๗ การส่งเสริมและสนับสนุนตามหมวดนี้ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการเงื่อนไข ที่ สำนักงานกำหนด และตามงบประมาณที่สำนักงานได้รับ

หมวด ๒

มาตรการควบคุม

ข้อ ๘ ให้ผู้อนุญาต ทำหน้าที่กำกับดูแลการใช้จ่ายงบประมาณที่รัฐส่งเสริมและสนับสนุน ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่สำนักงานกำหนด

ข้อ ๙ เมื่อปรากฏว่ามีการทุจริต หรือปฏิบัติไม่ชอบตามระเบียบนี้ ให้ผู้อนุญาตพิจารณา ดำเนินการตามกฎหมาย

ประกาศ ณ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

อารีย์ วงศ์อารยะ

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ปฏิบัติราชการแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ภาคผนวก ง

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ

ว่าด้วยการอุดหนุนเป็นค่าตอบแทนครูสอนศาสนาในโรงเรียนเอกชน
สอนศาสนาอิสลาม มาตรา ๑๕ (๑) (๒) และการอุดหนุนเป็นค่าบริหารจัดการ
โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา ๑๕ (๒)
ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๕๐

เพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนครูสอนศาสนา ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
มาตรา ๑๕ (๑) (๒) เช่นเดียวกับศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา)

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖๔ (๓) และมาตรา ๖๕ (๔) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียน
เอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ และมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๕๐ อนุมัติในหลักการให้
การอุดหนุนเป็นค่าตอบแทนครูสอนศาสนาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา ๑๕ (๑)
(๒) และการอุดหนุนเป็นค่าบริหารจัดการโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา ๑๕ (๒) ที่
สอนศาสนาอย่างเดียวกันในจังหวัดชายแดนภาคใต้ กระทรวงศึกษาธิการ จึงวางระเบียบไว้ดังนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการอุดหนุนเป็น
ค่าตอบแทนครูสอนศาสนาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา ๑๕ (๑) (๒) และการ
อุดหนุนเป็นค่าบริหารจัดการโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา ๑๕ (๒) ในจังหวัด
ชายแดนภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๕๐”

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นต้นไป

บรรดาระเบียบ ข้อบังคับ และคำสั่งอื่นใด ในส่วนที่กำหนดไว้แล้วในระเบียบนี้ หรือซึ่งขัด
หรือแย้งกับระเบียบนี้ ให้ใช้ระเบียบนี้แทน

ข้อ ๓ ในระเบียบนี้

“จังหวัดชายแดนภาคใต้” หมายความว่า จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส

“โรงเรียน” หมายความว่า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา ๑๕ (๑) แห่ง
พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ ที่เปิดทำการสอนวิชาสามัญควบคู่วิชาศาสนา และ

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา ๑๕ (๒) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ ที่เปิดทำการสอนวิชาศาสนาอย่างเดี่ยว ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

“ครู” หมายความว่า ครูที่ได้รับอนุญาตให้บรรจุและทำการสอนวิชาศาสนาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา ๑๕ (๑) (๒)

“ผู้รับใบอนุญาต” หมายความว่า ผู้รับใบอนุญาตหรือผู้ทำหน้าที่เสมือนผู้รับใบอนุญาตตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ หรือที่ได้รับอนุญาตให้ทำการแทนผู้รับใบอนุญาต

“สำนักงาน” หมายความว่า สำนักบริหารงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน หรือสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

ข้อ ๔ การอุดหนุนครูและค่าบริหารจัดการ โรงเรียน

(๑) การอุดหนุนเป็นค่าตอบแทนครูสอนศาสนา ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา ๑๕ (๑) (๒)

(๒) การอุดหนุนเป็นค่าบริหารจัดการและค่าตอบแทนครูสอนศาสนาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่สอนศาสนาอย่างเดี่ยว ตามมาตรา ๑๕ (๒)

ข้อ ๕ การให้การอุดหนุนตามข้อ ๔ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ เงื่อนไขที่สำนักงานกำหนด และงบประมาณที่ได้รับ

ข้อ ๖ ให้ผู้อนุญาต ทำหน้าที่กำกับดูแลการใช้จ่ายงบประมาณ ที่รัฐส่งเสริมและสนับสนุน ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่สำนักงานกำหนด

ข้อ ๗ เมื่อปรากฏว่ามีการทุจริต หรือปฏิบัติมิชอบตามระเบียบนี้ ให้ผู้อนุญาตพิจารณา ดำเนินการตามกฎหมาย

ข้อ ๘ ให้ปลัดกระทรวงศึกษาธิการรักษาการตามระเบียบนี้ และให้มีอำนาจตีความและวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามระเบียบนี้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

วิจิตร ศรีสอ้าน

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

Prince of Songkla University
Pattani Campus

ภาคผนวก จ
นิพนธ์ต้นฉบับ (Manuscript)

Development of Learning and Teaching in Islamic Studies in the Private Islamic Schools in the Three Southern Border Provinces of Thailand

Siddiq Alee¹ and Dolmanach Baka²

1. Graduate (Islamic Studies)

2. Associate Professor

ABSTRACT

This research aims to study history and development of learning and teaching of Islamic studies in the private Islamic schools in the three southern border provinces of Thailand. The study covers the period from BE 2504 to the present days. The research is documentary analyzing primary and secondary sources in form of books as well as other materials.

The research resulted in finding that

1) Pondok is the oldest educational institute in Southeast Asian region. It plays an important role in religion and education. At the beginning, the education of Pondok was carried out and on independently, without any state official supervision. The prime objective of the education in Pondok was mainly to preach religious teachings, ethically train Muslim youth, and teach them religious practices.

2) The change of status of Pondok into being the currently private Islamic school began in BE 2504 when the Thai government allowed Pondok to be officially registered. In the period of BE 2508-2511 Its status was changed into community Islamic school, and later in BE 2526, its name changed into private Islamic school in conformity with the BE 2525 Royal Degree on Private Schools. The government also issued an order to financially support the private Islamic schools that teach general subjects in their curricula.

3) The development and improvement of Islamic sciences curriculum has been maintained continuously. The Islamic sciences curricula adopted in private Islamic schools are as follows;

3.1 The Kitab curriculum – which is mainly taught as core subject. The curriculum is taught traditionally.

3.2 The Pondok curriculum of BE 2504 has divided its religious sciences into 3 levels, namely 1) elementary level, taking 4 years, 2) intermediate level, taking 3 years, and 3) advanced level, taking 2 years.

3.3 The Islamic studies curriculum of BE 2523 was adopted when Pondok was transformed to community Islamic school. The curriculum was imposed by the law in BE 2523, and had 3 levels, namely 1) primary level (Ibtidaiy), taking 4 years, 2) lower secondary level (Mutawassitah), taking 3 years, and 3) upper secondary level (Thanawiy), taking 3 years.

3.4 The Islamic curriculum of BE 2535 or the so called “the integrated curriculum” combined the Islamic sciences and general sciences curricula in one unified curriculum. But it had only 2 levels, namely 1) primary level (Ibtidaiy), and 2) lower secondary level (Mutawassitah).

3.5 The Islamic studies curriculum of BE 2540 which was the newly reformed version of the previous curriculum of BE 2535. It consists 3 educational levels with the first two simulating the previous curriculum, and the third level taken (imitated) from the Islamic studies curriculum of BE 2523.

3.6 The Islamic studies curriculum of BE 2546 which adopted both the Islamic studies curriculum along with the basic educational curriculum of BE 2544. Under this curriculum the students could complete their study of both simultaneously.

3.7 The Islamic studies curriculum in conformity with the basic educational core curriculum of BE 2551 was the newly and appropriately revised curriculum in terms of its Objectives, contents, and implementation.

The development of learning and teaching of the curriculum adopted in the private Islamic schools could be considered as being a self-reform attempt by the schools so as to keep pace with the continuously changing phenomena of the political, economic and social settings of the society while the government could partially help catalyze this change.

วิวัฒนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย

นายซิดดิก อาลี¹ และ ดลมนรรัตน์ บากา²

1 นักศึกษา (สาขาอิสลามศึกษา)

2 รองศาสตราจารย์

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ประวัติปอเนาะและวิวัฒนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ จากหนังสือและเอกสารต่าง ๆ

ผลการวิจัยพบว่า

1. ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาที่เก่าแก่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นสถาบันที่มีบทบาททั้งทางศาสนาและทางการศึกษา การจัดการเรียนการสอนในปอเนาะระยะแรกนั้นได้ดำเนินการอย่างอิสระ ขาดการควบคุมจากรัฐ วัตถุประสงค์สำคัญของการเรียนการสอนเพื่อสืบทอดคำสอนของศาสนาเป็นหลัก อบรมสั่งสอนและขัดเกลาจิตใจบุตรหลานของมุสลิม ให้เป็นคนดี มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้ถูกต้อง

2. การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของปอเนาะที่นำไปสู่การเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบัน เริ่มในปี พ.ศ. 2504 โดยรัฐบาลให้ปอเนาะจดทะเบียนต่อทางราชการ และช่วงปี พ.ศ. 2508-2511 ถูกแปรสภาพให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 รัฐบาลเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 และออกระเบียบการให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่สอนวิชาสามัญควบคู่วิชาศาสนาอิสลาม

3. ด้านการเรียนการสอนวิชาการอิสลาม ได้มีการพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง หลักสูตรวิชาการอิสลามที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มีดังนี้

3.1 หลักสูตรกิตาบ ใช้ในการเรียนการสอนเป็นหลัก ซึ่งเป็นการเรียนการสอนแบบดั้งเดิม

3.2 หลักสูตรปอเนาะ พ.ศ. 2504 ได้กำหนดหลักสูตรวิชาการศาสนาอิสลาม ออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนต้นเวลาเรียน 4 ปี ตอนกลางเวลาเรียน 3 ปี และตอนปลายเวลาเรียน 2 ปี

3.3 หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2523 เมื่อปอเนาะได้รับการปรับปรุงเป็นโรงเรียน ราชภัฏสอนศาสนาอิสลาม มีการประกาศใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2523 ซึ่งมี 3 ระดับ คือ ระดับต้น (อับดีคาอียะฮฺ) เวลาเรียน 4 ปี ระดับกลาง (มุตะวัสตีญะฮฺ) เวลาเรียน 3 ปี และระดับสูง (ฆานะวียะฮฺ) เวลาเรียน 3 ปี

3.4 หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2535 หรือเรียกตามหลักวิชาการว่า หลักสูตรบูรณาการ ซึ่งได้รวมหลักสูตรวิชาสามัญและหลักสูตรอิสลามศึกษาเข้าไว้ในหลักสูตรเล่มเดียวกัน ไม่ได้แยกเป็นหลักสูตรสามัญและหลักสูตรอิสลามศึกษาต่อไป แต่มีเพียงแค่ 2 ระดับเท่านั้น คือ ระดับอิสลามศึกษาตอนต้น (อับดีคาอียะฮฺ) และระดับอิสลามศึกษาตอนกลาง (มุตะวัสตีญะฮฺ)

3.5 หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2540 เป็นการจัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษาขึ้นมาใหม่ใน 2 ระดับ คือตอนต้น (อับดีคาอียะฮฺ) และตอนกลาง (มุตะวัสตีญะฮฺ) ส่วนตอนปลาย (ฆานะวียะฮฺ) ได้นำมาใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2523

3.6. หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2546 ทำให้นักเรียนได้เรียนหลักสูตรอิสลามศึกษาพร้อม ๆ กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และยังสามารถเรียนจบได้พร้อม ๆ กัน ด้วยทั้ง 2 หลักสูตร

3.7 หลักสูตรอิสลามศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นหลักสูตรที่ปรับให้มีความเหมาะสมและชัดเจนมากขึ้น ทั้งเป้าหมายของหลักสูตรในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และกระบวนการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติ

การพัฒนาการใช้หลักสูตรของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาตัวเองของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยรัฐจะเป็นฝ่ายสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงส่วนนี้

บทนำ

การศึกษามีความสำคัญยิ่งต่อมวลมนุษยชาติ เพราะการศึกษาเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องนำชีวิต เป็นพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ และเป็นหนทางของความเจริญทางวัฒนธรรม และอารยธรรม ดังนั้นจึงไม่มีประชาชาติใดในโลกอันกว้างใหญ่นี้ ที่ปฏิเสธความสำคัญของการศึกษา เพราะมนุษย์ทุกคนต่างตระหนักดีว่าชีวิตของคนเรา มีอาจจะดำเนินอยู่ได้อย่างสงบสุขหากปราศจากการศึกษา

การศึกษาเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาคนให้มีความเจริญไปในทิศทางที่พึงประสงค์ และเป็นหัวใจที่สำคัญที่จะสร้างคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ทั้งนี้เพราะเป้าหมายในการจัดการศึกษามุ่งจัดให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม ปลูกฝังให้คนมีความรู้ความสามารถทั้งทางวิชาการในด้านต่าง ๆ รวมทั้งความรู้ทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาปรับปรุงตนให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข

การศึกษาเป็นเครื่องมือทางสังคมที่สำคัญยิ่งในการที่จะทำให้สมาชิกของสังคมได้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจซึ่งกันและกัน ตลอดจนสังคมที่ตนอาศัยอยู่ พร้อมกันนั้นยังเป็นเครื่องมือที่หล่อหลอมจิตใจความรู้สึกรู้สึกคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันให้มีความรู้สึกผูกพันกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้แต่จะแตกต่างกันในด้านศาสนา ประเพณี ภาษา และวัฒนธรรมก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมที่มีปัญหาความไม่เข้าใจ ทั้งในเป้าหมายและวิถีทางในการดำเนินชีวิตในสังคม (คณิต ไชยมุศัล และคณะ, 2525:1)

สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เป็นพื้นที่มีลักษณะเฉพาะและมีสภาพปัญหาที่แตกต่างไปจากภูมิภาคอื่นของประเทศ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และด้านความมั่นคง โดยเฉพาะปัญหาด้านสังคมจิตวิทยา ซึ่งเป็นปัญหาที่ละเอียดอ่อนที่มีพื้นฐานมาจากความไม่เข้าใจ ความหวาดระแวง รวมทั้งความรู้สึกแตกต่างกันด้านศาสนาและวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะว่าประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม จึงมีโครงสร้างทางสังคมอันประกอบ ด้วยเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น การที่ชาวไทยมุสลิมมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ของประเทศ ทำให้ผู้มีอำนาจทางการเมืองเห็นว่า ชนกลุ่มนี้มีปัญหาเฉพาะจำเป็นต้องใช้ นโยบายพิเศษในการปกครอง (อารง สุทธศาสตร์, 2535:133)

ดังนั้นการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ จึงยากที่จะหลีกเลี่ยงอิทธิพลและอำนาจทางการเมือง เพราะการศึกษาเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งของสังคม และแต่ละระบบสังคมประกอบไปด้วยโครงสร้างทางอำนาจและระบบค่านิยมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะเป็นตัวกำหนด

โครงสร้าง แนวทาง ปรัชญา และแบบแผนการจัดการการศึกษา ตลอดจนหลักสูตรและวิธีการเรียน การสอน ดังที่พลาโต (Plato) ได้กล่าวว่า “รัฐเป็นอย่างไร โรงเรียนจะต้องเป็นอย่างนั้น” (อุทัย บุญ ประเสริฐ, 2532:197)

ตามหลักการของอิสลาม ถือว่าอิสลามเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) จึงต้องเรียนรู้ เรื่องศาสนาเป็นหลัก เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ตามรูปแบบวิถีชีวิตที่มุสลิมควรจะเป็น และต้องปฏิบัติ หากมุสลิมไม่เรียนรู้ก็จะเดินผิดทาง ผิดหลักการ ผิดกฎของศาสนาที่วางเอาไว้ได้ทั้ง ด้านหลักศรัทธา (อิมาน) และการปฏิบัติ (ฟิถฮ์)

การอบรมสั่งสอนลูกหลานให้รู้เรื่องศาสนานั้น เป็นภาระหน้าที่ของพ่อแม่ ผู้ปกครอง หากตนเองไม่สามารถทำได้ ก็จำเป็นต้องมอบหมายให้ผู้รู้สอนแทน ดังนั้นพ่อแม่ ผู้ปกครองจึงหาทางออกโดยการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในที่ ๆ มีการเรียนการสอนวิชาด้านศาสนา อิสลาม หากพ่อแม่ผู้ปกครองละเลยภาระหน้าที่เหล่านี้ ก็ถือว่าเป็นความผิดและเป็นบาปที่ทันทัง สองต้องรับผิดชอบ โดยเฉพาะผู้เป็นพ่อ

ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาที่เก่าแก่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นสถาบันที่มีบทบาททั้งทางศาสนาและทางการศึกษา (Surin Pitsuwan, 1982:176) มีประวัติมา ยาวนาน และมีความสำคัญอย่างยิ่งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะจังหวัดนราธิวาส ปัตตานี และยะลา ทั้งนี้เนื่องจากผู้ที่อาศัยอยู่ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิมที่มี เชื้อสายมลายู ภาษาที่ใช้ปกติประจำวันคือภาษามลายูถิ่น รวมทั้งวัฒนธรรม ประเพณีในการดำรง ชีวิตยึดคำสอนศาสนาอิสลามเป็นหลัก

ปัตตานีได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาอิสลามมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 (Hamid, 1997:208) ซึ่งนอกจากจะมีมุสลิมในพื้นที่ได้ศึกษาแล้ว ยังมีมุสลิมในประเทศใกล้เคียง เช่น กัมพูชามลายูเซีย และอินโดนีเซีย เข้ามาศึกษาเล่าเรียนด้วยเช่นเดียวกัน (Madmarn, 2002:123) และ ชื่อเสียงของการจัดการศึกษาในรูปแบบปอเนาะในปัตตานีมีอยู่ตลอดมา ถึงแม้จะอยู่ภายใต้การ ปกครองของไทย

ส่วนรายวิชาที่นิยมสอนกันโดยทั่วไปนั้น คือวิชาอัลกุรอาน คัมภีร์ ฟิถฮ์ อุลูลฟิถฮ์ หะดีษ นะฮ์ฮ์ เศาะรอฟ เตาฮีด ตะเศวูฟ ประวัติศาสตร์ กาลาม¹ อัคลาก บะลาเฆาะฮ์ และพะรอเอฎู (Surin Pitsuwan, 1982:185) ส่วนเนื้อหาวิชาที่ใช้สอนในปอเนาะเป็นวิชาศาสนาและวิชาภาษา โดย ศึกษาจากตำราที่เป็นภาษาอาหรับและภาษามลายูอักษรญาวี ซึ่งเรียกว่า กิตาบ จะเห็นได้ว่ารายวิชาที่ นิยมสอนมีวิชาภาษาอาหรับอยู่ด้วย

¹ คือ อิลมุลอะลลาม (علم الكلام)

ข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สช.) เขตการศึกษา 2 (อดีต) ระบุว่า กระทรวงศึกษาธิการประกาศระเบียบกระทรวงฯ ว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะออกมาเมื่อปี พ.ศ. 2504 สำคัญคือให้ปอเนาะยื่นเรื่องขอขึ้นทะเบียนต่อทางราชการ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 รัฐบาลมีมติคณะรัฐมนตรีให้ปอเนาะที่ขึ้นทะเบียนแล้วแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ให้ปรับปรุงการเรียนการสอนให้ได้มาตรฐาน ให้มีหลักสูตรการสอน มีชั้นเรียน โต๊ะ เก้าอี้ กระดานดำ มีระยะจบการศึกษาที่แน่นอน และให้เปิดสอนวิชาสามัญด้วย ทางราชการจะช่วยเหลือส่งเสริมโดยการให้เงินอุดหนุน ส่งครูไปช่วยสอนวิชาสามัญ และผ่อนปรนในเรื่องคุณสมบัติบางประการของเจ้าของ ผู้จัดการ ครูใหญ่ และครูผู้สอนโดยไม่ต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2497 อย่างเคร่งครัด

ปี พ.ศ. 2510 คณะรัฐมนตรีมีมติให้เร่งรัดปอเนาะที่ขึ้นทะเบียนแล้วทั้งหมดให้มาขอแปรสภาพจากปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ให้เสร็จสิ้นภายใน 15 มิถุนายน 2514 ไม่งั้นให้ถือว่าปอเนาะนั้นล้มเลิกไป และหลังจากนั้นห้ามก่อตั้งปอเนาะขึ้นมาอีก หากจะตั้งต้องเปิดสอนในรูปแบบของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเท่านั้น

ปี พ.ศ. 2514 มีปอเนาะจำนวนมากมาขึ้นความจำนงขอแปรสภาพกับทางการ แต่บางแห่งที่เคยขึ้นทะเบียนด้วยความจำยอม เนื่องจากถูกบีบบังคับจากทางการ ถูกข่มขู่จากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ก็ไม่ยอมแปรสภาพ อีกบางส่วนยอมแปรสภาพจากปอเนาะไปสู่ระบบโรงเรียน แต่สอนเฉพาะวิชาศาสนาเท่านั้น ตามหลักสูตรและแผนการสอนที่โรงเรียนปอเนาะแห่งนั้น ๆ กำหนดขึ้นเอง และนอกจากนี้ยังมีปอเนาะแห่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลา

ในปี พ.ศ. 2526 ชื่อโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามถูกรัฐบาลเปลี่ยนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 และออกระเบียบการให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ที่สอนวิชาสามัญควบคู่วิชาศาสนาอิสลาม ฉบับแก้ไขครั้งสุดท้ายออกมามีเมื่อปี พ.ศ. 2545 ให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนที่ได้มาตรฐานตามมาตรา 15 (1) 100 เปอร์เซ็นต์ ส่วนโรงเรียนที่ได้มาตรฐานตามมาตรา 15 (2) ซึ่งอยู่ในระยะเตรียมความพร้อม และโรงเรียนที่เพิ่งจดทะเบียนหลังวันออกระเบียบ รัฐบาลให้เงินอุดหนุน 60 เปอร์เซ็นต์ แต่สำหรับโรงเรียนที่สอนเฉพาะวิชาศาสนา จะไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล เงินนี้สร้างความน้อยเนื้อต่ำใจให้แก่ปอเนาะหลายแห่ง

ปอเนาะที่ผ่านการแปรสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้รับการพัฒนามาเป็นลำดับ กระทั่งปัจจุบันการบริหารและการดำเนินงานของโรงเรียนเป็นไปอย่างมีระบบ บุคลากรได้รับการพัฒนาอบรม อาคารสถานที่มั่นคงถาวร และได้รับการประเมินจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาตั้งโรงเรียนสามัญทั่วประเทศ

ปัจจุบันโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีชื่อเสียงมากมาย เช่น ธรรมวิทยา มุลินธิพัฒน์วิทยา จังหวัดยะลา อัสตริกยะห์อิสลามียะห์ คารุสสลาม แสงธรรมวิทยา จังหวัดนราธิวาส บำรุงอิสลาม ธรรมศาสน์วิทยา สายบุรีอิสลามวิทยา จังหวัดปัตตานี เป็นต้น ซึ่งนักเรียนที่เรียนจบแล้วสามารถเข้าศึกษาต่อมหาวิทยาลัยในประเทศทุกสาขาวิชา และต่างประเทศในหลักสูตรสามัญ และโลกอาหรับในหลักสูตรศาสนาโดยตรง

ในด้านหลักสูตรการเรียนการสอน ปัจจุบันได้ใช้หลักสูตรอิสลามศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งหลักสูตรศาสนาอิสลามได้แบ่งออก 3 ระดับ ได้แก่หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนต้น (อิบติดาอียะฮ์ ปีที่ 1-6) หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนกลาง (มุตะวัสตีญะฮ์ ปีที่ 1-3) และหลักสูตรอิสลามศึกษาตอนปลาย (ฆานะวีเยฮ์ ปีที่ 1-3) มาตรฐานของโรงเรียนและผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของนักเรียน ทำให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้รับความสนใจมาก เพราะนักเรียนมีความรู้ทั้งศาสนาและสามัญ

คุณค่าของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมิได้จำกัดอยู่แค่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เท่านั้น แต่มีมุสลิมจากพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศ นิยมส่งบุตรหลานเข้ามารับการศึกษายังสถาบันต่าง ๆ ในพื้นที่นี้เป็นจำนวนมาก เพราะที่นี้เปรียบเสมือนอู่ข้าวอู่น้ำของวิชาความรู้ด้านศาสนาของชาวมุสลิมในประเทศไทย เนื่องจากพื้นที่สามจังหวัดมีประชากรมุสลิมอาศัยอยู่มากกว่าภูมิภาคอื่นของประเทศ ทำให้ค่อนข้างคับคั่งด้วยผู้รู้เรื่องศาสนาว่าพื้นที่อื่น

ปอเนาะต้นกำเนิดของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เป็นสถาบันการศึกษาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีพัฒนาการที่ยาวนานมาพร้อม ๆ กับการก่อตั้งชุมชนมุสลิม การจัดการเรียนการสอนในปอเนาะระยะแรกนั้นได้ดำเนินการอย่างอิสระ ขาดการควบคุมจากรัฐ วัตถุประสงค์สำคัญของการเรียนการสอนเพื่อสืบทอดคำสอนของศาสนาเป็นหลัก ซึ่งเป็นหน้าที่ที่มุสลิมทุกคนต้องร่วมรับผิดชอบ

การจัดตั้งปอเนาะ ผู้ก่อตั้งจะต้องมีความรู้ทางศาสนาขั้นสูง มีความตั้งใจจริง มีจิตใจบริสุทธิ์ และตั้งมั่นในความเสียสละอย่างแรงกล้า และการเติบโตของปอเนาะขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของโต๊ะครูเป็นสำคัญ โต๊ะครูที่มีชื่อเสียงโด่งดังประชาชนให้การยอมรับ มักจะมีผู้มาสมัครเป็นลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก ปอเนาะจะมีขนาดเล็กหรือใหญ่ขึ้นอยู่กับสถานภาพและความรู้ความสามารถของโต๊ะครู

ปอเนาะในอดีตมีการจัดการศึกษาโดยชุมชนอย่างแท้จริง เป็นการจัดการศึกษาที่ยึดหลักความพอเพียง เป็นสถาบันที่ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะสถาบันนี้เป็นสถานที่ที่อบรมสั่งสอนและขัดเกลาจิตใจบุตรหลานของมุสลิมให้เป็นคนดี มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้ถูกต้อง (ชากีริน สุมาลี, ม.ป.ป.)

การเปลี่ยนแปลงของปอเนาะเริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ.2441 โดยรัฐมนตรีนโยบายที่ต้องการให้ประชาชนชาวไทยสามารถอ่านออกเขียนภาษาไทยได้ และสร้างความมั่นคงให้กับประเทศ และในปี พ.ศ. 2453 เริ่มมีการสนับสนุนให้จัดการสอนภาษาไทยในโรงเรียนมลายู ซึ่งมีการสอนตามสุเหร่าต่าง ๆ และรวมถึงปอเนาะด้วย ซึ่งปกติใช้ภาษามลายูในการสอน

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของปอเนาะที่นำไปสู่การเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบันเริ่มในปี พ.ศ. 2504-2508 ในครั้งนั้นมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจดทะเบียนและแปรสภาพปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม

หลังจากพระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช 2525 ถูกประกาศใช้ ส่งผลให้ปอเนาะหรือโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม โดยที่รัฐบาลให้การสนับสนุนทางการเงินแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่สอนวิชาสามัญควบคู่วิชาศาสนาอิสลาม สำหรับโรงเรียนที่สอนเฉพาะวิชาศาสนาจะไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล ดังนั้นโรงเรียนที่สอนวิชาศาสนาในปัจจุบันจึงถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. โรงเรียนปอเนาะแบบดั้งเดิม ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2547 กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถาบันศึกษาปอเนาะ พ.ศ. 2547 ดังนั้น ปอเนาะแบบดั้งเดิมจึงถูกแปรสภาพเป็น สถาบันศึกษาปอเนาะ

2. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม การจัดการการเรียนการสอนทั้งหลักสูตรศาสนาและหลักสูตรสามัญของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม โดยรัฐมีบทบาทและมีส่วนสำคัญเป็นอย่างมากในการกำหนด ส่งเสริม ปรับปรุง และพัฒนาหลักสูตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักสูตรวิชา การศาสนาอิสลาม หรือที่เรียกกันว่า หลักสูตรอิสลามศึกษา

การที่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามต้องเรียนทั้งสองหลักสูตรพร้อม ๆ กัน ทำให้มีปัญหาตามมา คือทำให้นักเรียนเรียนมากเกินไปจนเกินไป หลักสูตรไม่ตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของผู้เรียนและสังคม หลักสูตรมุ่งเน้นการพัฒนาเด็กเรียนโดยผ่านเนื้อหาเป็นหลัก ขาดการพัฒนาเด็กเรียนโดยผ่านกิจกรรม ส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาของประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

อย่างไรก็ตามชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้นิยมให้บุตรหลานของตนเองศึกษาทั้งวิชาการทางโลกและวิชาการศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาวิชาศาสนา ซึ่งมีปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาที่มีการเรียนการสอนวิชาศาสนาและได้รับความนิยมาตลอด แม้จะมีโรงเรียนของรัฐทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาครอบคลุมทุกพื้นที่ แต่ประชาชนที่เป็นชาวไทยมุสลิมยังนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในปอเนาะมากกว่าโรงเรียนรัฐบาล เพราะสถาบันศึกษาดังกล่าวได้ยก ระดับขึ้นมาเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีความก้าวหน้ามาก เปิดสอน

หลักสูตรควบคู่กันทั้งภาคศาสนาและภาคสามัญ เมื่อเรียนจบแล้วจะสามารถศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาได้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ นักเรียนจึงได้รับประโยชน์ทั้งสองทาง คือทางโลกและทางธรรม ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากมายทั้งในระดับท้องถิ่นและประเทศชาติ ดังนั้นสถาบันการศึกษาใดที่มีการจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาการศาสนาและวิชาการสามัญจะได้รับความนิยมจากผู้คนในพื้นที่มากกว่าสถาบันที่มีการจัดการเรียนการสอนวิชาการศาสนา หรือวิชาสามัญอย่างเดียว

จากสิ่งที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยมีความสนใจและเห็นควรที่จะต้องศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับ วัฒนนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง วัฒนนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้มุ่งประเด็นการศึกษาภายในขอบเขตดังนี้

1. การวิจัยครั้งนี้จะศึกษาดังแต่ปี พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน
2. การศึกษาเฉพาะในเขตพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส
3. เนื้อหาวิจัยจะอยู่ในกรอบของ 4 ประเด็นต่อไปนี้
  - 3.1 ความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ในอิสลาม
  - 3.2 ประวัติปอเนาะที่นำไปสู่การเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
  - 3.3 นโยบายของรัฐต่อการจัดการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
    - 3.4.1 การจัดการศึกษาช่วงปี พ.ศ. 2504-2525
    - 3.4.2 การจัดการศึกษาช่วงปี พ.ศ. 2526-ปัจจุบัน
  - 3.4 พัฒนาการด้านการเรียนการสอนหลักสูตรอิสลามศึกษาของ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
    - 3.4.1 หลักสูตรอิสลามศึกษาช่วงปี พ.ศ. 2504-2525
    - 3.4.2 หลักสูตรอิสลามศึกษาช่วงปี พ.ศ. 2526-ปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยมีดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย มีดังต่อไปนี้

1. ได้ทราบประวัติปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. ได้ทราบวิวัฒนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
3. สามารถเพิ่มความรู้และประสบการณ์การวิจัยแก่ผู้วิจัย
4. สามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลแก่นักศึกษาและผู้สนใจในการใช้เป็นแหล่งอ้างอิง

ต่อไป

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพัฒนาการเรียนการสอนหลักสูตรอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. การจัดการศึกษาช่วงปี พ.ศ. 2504-2525

ในปี พ.ศ. 2504 กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะขึ้นมา โดยการส่งเสริมให้ปอเนาะจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาศาสนา วิชาสามัญ และวิชาชีพไปพร้อม ๆ กัน ทำให้ปอเนาะที่จดทะเบียนได้รับการปรับปรุงการเรียนการสอน ปรับปรุงหลักสูตร มีการประเมินผลการสอน และได้รับเงินอุดหนุนจากทางราชการ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมปอเนาะที่จดทะเบียนแล้วให้แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม มีการจัดการสถานที่เรียน ชั้นเรียน เวลาเรียน

หลักสูตร แบบเรียน การวัดผลการศึกษาให้เป็นไปตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ ทำให้สามารถเรียนจบวิชาศาสนาอิสลามในระยะเวลาที่กำหนด

ปี พ.ศ. 2514 มีปอเนาะจำนวนมากมาขึ้นความจำนงขอแปรสภาพกับทางการ จากปอเนาะไปสู่ระบบโรงเรียน แต่สอนเฉพาะวิชาศาสนาเท่านั้น ตามหลักสูตรและแผนการสอนที่โรงเรียนปอเนาะแต่ละแห่งได้กำหนดขึ้นเอง

ในปี พ.ศ. 2526 ชื่อโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามถูกรัฐบาลเปลี่ยนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 และออกระเบียบการให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่สอนวิชาสามัญควบคู่วิชาศาสนาอิสลาม ให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนที่ได้มาตรฐานตามมาตรา 15(1) 100 เปอร์เซ็นต์ ส่วนโรงเรียนที่ได้มาตรฐานตามมาตรา 15(2) ซึ่งอยู่ในระยะเตรียมความพร้อม และโรงเรียนที่เพิ่งจดทะเบียนหลังวันออกระเบียบ รัฐบาลให้เงินอุดหนุน 60 เปอร์เซ็นต์ แต่สำหรับโรงเรียนที่สอนเฉพาะวิชาศาสนา จะไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล

ปอเนาะที่ผ่านการแปรสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ได้รับการพัฒนาเป็นลำดับ การบริหารและการดำเนินงานของโรงเรียนเป็นไปอย่างมีระบบ บุคลากรได้รับการพัฒนาอบรม อาคารสถานที่มั่นคงถาวรและได้รับการประเมินจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาดังโรงเรียนสามัญทั่วประเทศ

การใช้นโยบายปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามมีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้น ดังนี้

1. การขาดแคลนครูผู้สอนวิชาสามัญให้แก่โรงเรียน
2. การสอนในโรงเรียนราษฎร์ระยะแรกมีความขัดแย้งกันด้านการเปลี่ยนรูปแบบสถานศึกษา และการใช้หลักสูตรสามัญ (เทอดศักดิ์ รัวฉาย, 2529:33)
3. ปัญหาความไม่เข้าใจระหว่างรัฐและท้องถิ่นที่ทำให้เกิดการต่อต้านรัฐในการสนับสนุนการจัดการศึกษาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา (ณรงค์ฤทธิ์ ศักดารณรงค์, 2529:14)
4. ปัญหาส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้คือ ปัญหาด้านทัศนคติเกี่ยวกับชาติไทย ซึ่งการแก้ไขปัญหาคือ หนึ่งใช้การ ศึกษาผสมผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นมีการสนับสนุนการสอนภาษาไทยทั่วถึงในพื้นที่ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม (เฉลิม มากนวล, 2525:23)
5. ปัญหาการพัฒนาคุณภาพการศึกษาด้านภาษา เป็นเหตุทำให้รัฐจัดโครงการส่งเสริมการสอนภาษาไทยแก่เยาวชนท้องถิ่น เพราะความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ศาสนา ภาษา และการเรียนหลักสูตรสามัญใช้ภาษาไทย (มานิชย์ บุญญาวัตร, 2525:13)

หลักสูตรการเรียนการสอนช่วงปี พ.ศ. 2504-2525 มี 2 หลักสูตร คือ

(1) หลักสูตรปอเนาะ พุทธศักราช 2504

หลังจากที่กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ ในภาคการศึกษา 2 พ.ศ. 2504 หลักสูตรของปอเนาะถูกพัฒนาให้เป็นหลักสูตรที่เป็นลายลักษณ์อักษร หลักสูตรแรกคือ หลักสูตรปอเนาะ พ.ศ. 2504 ซึ่งประกอบด้วย 3 หลักสูตร ดังนี้

1. หลักสูตรวิชาศาสนา วิชาภาษาอาหรับ และวิชาภาษามลายู
2. หลักสูตรวิชาสามัญ
3. หลักสูตรวิชาชีพ

หลักสูตรวิชาการศาสนามี 3 ตอน คือ

(1) หลักสูตรวิชาการศาสนาอิสลามตอนต้น เวลาเรียน 4 ปี มีรายวิชาดังนี้

1. อ่านอัลกุรอานและตัจญวีด
2. เตาฮีด
3. ฟิกฮ์
4. ตะเสาวฟู
5. ตัฟซีร์
6. หะดีษ
7. ไวยากรณ์ นะฮูและเศาะรอฟ
8. ประวัติศาสตร์
9. คัด
10. เขียน

(2) หลักสูตรวิชาการศาสนาอิสลามตอนกลาง เวลาเรียน 3 ปี มีรายวิชาดังนี้

1. เตาฮีด
2. ฟิกฮ์
3. ตะเสาวฟู
4. ตัฟซีร์
5. หะดีษ
6. ไวยากรณ์ นะฮูและเศาะรอฟ
7. บะลาเฆาะฮ์
8. ประวัติศาสตร์

9. อุษุลตัฟซีร
10. อุษุลฟิกฮ์
11. มุสญะาะละหฺหะดีษ
12. ฬะร่อเออฎ
- (3) หลักสูตรวิชาการศาสนาอิสลามตอนปลาย เวลาเรียน 2 ปี มีรายวิชาดังนี้
  1. เตาฮีด
  2. ฟิกฮ์
  3. ตะเศาวุฟ
  4. ตัฟซีร
  5. หะดีษ
  6. ไวยากรณ์ นะฮูและเศาะรอฟ
  7. บะลาฆะฮะฮ์
  8. อุษุลฟิกฮ์
  9. มั่นติก
  10. อัลมีกอด
  11. เกอะวาอิคูลฟิกฮ์
  12. มะกุลลาต (กระทรวงศึกษาธิการ, 2504)

(2) หลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2523

กระทรวงศึกษาธิการ โดยความรับผิดชอบทางสำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
เอกชนและเขตการศึกษา 2 จังหวัดยะลา ได้จัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2523 โดยแบ่ง
ออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับต้น (อิบติดาอียะฮ์) เวลาเรียน 4 ปี
2. ระดับกลาง (มุตะวัสตีญะฮะฮ์) เวลาเรียน 3 ปี
3. ระดับสูง (ฆานะวียะฮะฮ์) เวลาเรียน 3 ปี (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
เอกชน, 2526:6)

หลักสูตรนี้ประกาศใช้ปี พ.ศ. 2524 เป็นต้นไป เป็นการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรวิชา
ศาสนาอิสลามประโยคตอนต้น (อิบติดาอียะฮ์) ประโยคตอนกลาง (ฆานะวียะฮ์) และประโยคตอนปลาย
(อาลียะฮ์) เป็นหลักสูตรอิสลามศึกษาตอนต้น (อิบติดาอียะฮะฮ์) หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนกลาง
(มุตะวัสตีญะฮะฮ์) หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนปลาย (ฆานะวียะฮะฮ์) กระทรวงศึกษาธิการได้

เปลี่ยนแปลงหลักสูตรอิสลามศึกษาให้สอดคล้องกับหลักสูตรที่จัดขึ้นในกลุ่มประเทศตะวันออกกลาง ซึ่งมีผลในการเรียนต่อและเทียบโอนวิชาศานากันได้ (วินิจ สังขรัตน์, 2544:248)

2. การจัดการศึกษาช่วง พ.ศ. 2526 ถึงปัจจุบัน

หลังจากโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามถูกแปรสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ตั้งแต่ พ.ศ. 2526 จนถึงปัจจุบัน รัฐเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตเยาวชนในท้องถิ่น ทำให้คนในท้องถิ่นมีส่วนในการเรียนรู้การศึกษาแผนใหม่ ภายใต้ระบบโรงเรียนที่มีระดับชั้นการศึกษา และการศึกษาเช่นนี้มีการรับรองผลเพื่อนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ การศึกษาจึงมีส่วนในการพัฒนาความรู้สมัยใหม่ตามหลักสูตร เพราะการประกอบอาชีพของคนในสังคมปัจจุบันขึ้นกับคุณวุฒิทางการศึกษา การศึกษาในบทบาทเช่นนี้เป็นการผลักดันให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญต่อการเรียนในระบบโรงเรียนมากยิ่งขึ้นกว่าในสังคมยุคก่อนหน้า

นโยบายการสนับสนุนการศึกษาของรัฐต่อโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ได้รับความนิยมนอกจากคนในท้องถิ่นมากกว่าในอดีต ทั้งนี้อาจเกิดจากการปรับปรุงหลักสูตร การเพิ่มการเรียนการสอนวิชาศาสนาอิสลามตามการเรียกร้องของท้องถิ่น แนวทางการสนับสนุนการศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม นำไปสู่การบูรณาการทางสังคมวัฒนธรรมในการพัฒนาหลักสูตร ติดตามผล การจัดการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม การส่งเสริมขวัญกำลังใจบุคลากรทางศาสนา การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การอบรมครูตามหลักสูตรอิสลามศึกษา และการจัดตั้งศูนย์วิชาการโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ทั้งระดับจังหวัดและเขตการศึกษา

หลักสูตรการเรียนการสอนตั้งแต่ พ.ศ. 2526 ถึงปัจจุบัน มี 4 หลักสูตร คือ

(1) หลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2535

หลักสูตรนี้เรียกว่า หลักสูตรบูรณาการ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

1.1 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มี 3 ชั้น

ในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้ มีจุดประสงค์ดังต่อไปนี้

1. มีความรู้และทักษะในวิชาชีพ วิชาศาสนา วิชาสามัญและทันต่อความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆ

2. สามารถปฏิบัติตนตามหลักธรรมของศาสนา

3. สามารถปฏิบัติตนในการรักษาและส่งเสริมสุขภาพอนามัยของตนเองและชุมชน

4. สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และเลือกแนวทางแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับ

ข้อจำกัดต่าง ๆ

5. มีความภูมิใจในความเป็นไทย เป็นมุสลิมที่ดี สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขเต็มใจช่วยเหลือผู้อื่นตามความสามารถของตน

6. มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถปรับปรุงแนวทางปฏิบัติที่จะทำให้เกิดความเจริญแก่ตนเองและชุมชน

7. มีทัศนคติที่ดีต่อสมาชิกทุกคน มีนิสัยรักการทำงานและมีความสามารถในการเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับความถนัดและความสนใจของตน

8. มีทักษะพื้นฐานในการประกอบสมาชิก มีความสามารถในการจัดการและสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

9. เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในชุมชนที่ไม่ขัดกับหลักศาสนาอิสลาม สามารถเสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชน ภูมิใจในการปฏิบัติงาน ตามบทบาทหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของชุมชน ตลอดจนอนุรักษ์และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535:3-4)

1.2 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มี 3 ชั้น

ในการจัดการการศึกษาตามหลักสูตรนี้ มีจุดหมายดังต่อไปนี้

1. มีความรู้ ความเข้าใจ และปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม

2. มีความรู้ และทักษะในวิชาสามัญเฉพาะด้าน

3. มีความรู้เกี่ยวกับวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ

4. สามารถเป็นผู้นำ และเป็นผู้บริหารชุมชนเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยทั้งส่วนบุคคล

และส่วนรวม

5. สามารถวางแผนแก้ปัญหาในชุมชนของตน

6. มีความภูมิใจในความเป็นไทย เสียสละเพื่อส่วนรวม ให้ความช่วยเหลือผู้อื่นอย่างเท่าเทียมกัน

7. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และสามารถนำแนวทางหรือวิธีการใหม่ ๆ ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนของตน

8. มีเจตนาที่ดีต่ออาชีพและเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพ

9. มีนิสัยรักการทำงาน เต็มใจในการทำงานร่วมกับผู้อื่นและมีทักษะในการจัดการ

10. เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในประเทศและในโลก มุ่งมั่นในการพัฒนาประเทศตามบทบาทและหน้าที่ของตนตลอดจนอนุรักษ์และเสริมสร้างทรัพยากร ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของประเทศที่ไม่ขัดกับหลักการของศาสนาอิสลาม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535:5-6)

(2) หลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2540

หลักสูตรนี้จะใช้ร่วมกับหลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2523 หลักสูตรนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

1. หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนต้น (อับตาคาอียะฮฺ) พุทธศักราช 2540
2. หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนกลาง (มุดะวัสตีฎาะฮฺ) พุทธศักราช 2540
3. หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนปลาย (ฆานะเวียะฮฺ) พุทธศักราช 2523 (สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 2, 2540)

(3) หลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2546

หลังจากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ได้ประกาศใช้แล้ว เพื่อให้การเรียนการสอนวิชาอิสลามศึกษาสอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานดังกล่าว จึงมีการปรับปรุงทั้งหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย พุทธศักราช 2535 หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนต้นและตอนกลาง พุทธศักราช 2540 และหลักสูตรอิสลามศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2523

หลักสูตรนี้ได้กำหนดออกเป็น 4 ช่วงชั้น มีดังนี้ คือ

ช่วงชั้นที่ 1 ระดับอิสลามศึกษาตอนต้น ปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 2 ระดับอิสลามศึกษาตอนต้น ปีที่ 4-6

ช่วงชั้นที่ 3 ระดับอิสลามศึกษาตอนกลาง ปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 4 ระดับอิสลามศึกษาตอนปลาย ปีที่ 4-6

จุดหมายของหลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2546 มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดีต่อศาสนาอิสลาม โดยปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้

1. มีความศรัทธาต่ออัลลอฮ์และเราะซูล ปฏิบัติตามหลักคำสอนของอิสลาม ตลอดจนมีคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์
2. สามารถให้ความคิดเห็นและเหตุผลในการวินิจฉัย พิจารณาปัญหาต่าง ๆ โดยปราศจากความงมงาย มีความคิดสร้างสรรค์ ปรับปรุงแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเอง ชุมชน และประเทศชาติ
3. มีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในวิชาศาสนา ภาษาอาหรับ ภาษามลายู และวิทยาการต่าง ๆ สามารถยกระดับความเป็นอยู่ของสังคมมุสลิมให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น
4. มีความภูมิใจในความเป็นมุสลิมที่ดี มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต อดทน และเสียสละเพื่อส่วนรวม

5. มีความสามัคคี รู้จักทำงานเป็นกลุ่ม สามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสันติสุข

6. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักการอิสลาม

7. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพ และบุคลิกภาพที่ดี

8. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม

9. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

(4) หลักสูตรอิสลามศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551

กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ซึ่งพัฒนามาจากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและความไม่ชัดเจนของหลักสูตรบางประเด็น ทั้งในส่วนของเอกสารหลักสูตร กระบวนการนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติ และผลผลิตที่เกิดจากการใช้หลักสูตรหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 เป็นหลักสูตรที่ปรับให้มีความเหมาะสมและชัดเจนมากขึ้นทั้งเป้าหมายของหลักสูตรในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และกระบวนการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติในระดับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา โดยได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดที่ชัดเจน เพื่อใช้เป็นทิศทางในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาการเรียนการสอนในแต่ละระดับ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 และนโยบายรัฐบาลที่สนับสนุน ให้มีการจัดการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลายสอดคล้องกับวัฒนธรรมและความต้องการของชุมชนที่ผู้ปกครองต้องการให้บุตรหลานได้เรียนรู้วิชาสามัญควบคู่กับวิชาศาสนาอิสลาม จึงจำเป็นต้องจัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพื่อให้สถานศึกษานำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งคำนึงถึงความพร้อมด้านทรัพยากร แหล่งการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน และความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชนในแต่ละท้องถิ่นเป็นสำคัญ โดยมีได้บังคับให้สถานศึกษาทุกแห่งต้องนำไปดำเนินการแต่ประการใด

การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรอิสลามศึกษา จะต้องจัดบูรณาการกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ตั้งแต่วิสัยทัศน์ หลักการ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตัวชี้วัดในบางสาระการเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

รวมถึงการวัดและประเมินผลที่อาจใช้ร่วมกันในการตัดสินผลการเรียนของผู้เรียน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553:1-2)

หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2551 ได้กำหนดจุดหมาย ดังนี้

1. มีความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และปฏิบัติตนตามแบบอย่างของนบีมุฮัมมัด ตลอดจนมีคุณธรรม จริยธรรมอิสลาม

2. มีความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะในการอ่านอัลกุรอาน และสามารถนำหลักคำสอนไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันได้

3. มีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ มีเหตุผลในการวินิจฉัย พิจารณาปัญหาต่าง ๆ โดยยึดหลักการอิสลาม

4. มีความภาคภูมิใจในความเป็นมุสลิมที่ดี มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์ สุจริต อดทน เสียสละเพื่อส่วนรวม เห็นคุณค่าของตนเอง สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสันติสุข (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553:5)

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและหลักสูตรอิสลามศึกษา จัดระดับการศึกษา เป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับอิสลามศึกษาตอนต้น (อิบติดาอียะฮ์) ปีที่ 1-6
2. ระดับอิสลามศึกษาตอนกลาง (มุตะวัสสิฎะฮ์) ปีที่ 1-3
3. ระดับอิสลามศึกษาตอนปลาย (ฆานะวียะฮ์) ปีที่ 1-3 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553:27)

3. การพัฒนาหลักสูตรอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

การพัฒนาการใช้หลักสูตรของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมี 9 ชั้น พอจะกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

ชั้นแรก เริ่มนับได้จากการเรียนการสอนแบบดั้งเดิม คือการสอนแบบโดยมีโต๊ะครูเป็นผู้สอน ใช้หนังสือที่เรียกกันว่า กิตาบ เป็นหลักในการเรียนการสอน ซึ่งปัจจุบันก็ยังมีอยู่ตามสถาบันศึกษาปอเนาะหลายแห่ง

ชั้นที่สอง ในปี พ.ศ. 2504 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาคการศึกษา 2 พ.ศ. 2504 ได้กำหนดหลักสูตรวิชาการศาสนาอิสลามออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนต้นเวลาเรียน 4 ปี ตอนกลางเวลา 3 ปี และตอนปลายเวลาเรียน 2 ปี

ขั้นที่สาม ต่อมาเมื่อปอเนาะได้รับการปรับปรุงเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ประกาศใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2523 (อิบติดาอียะฮฺ, มุตะวัสตีญาฮฺ, ยานะวียะฮฺ)

ขั้นที่สี่ จากนั้นต่อมาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามหลายโรงก็ประกาศใช้หลักสูตรวิชาสามัญ หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ซึ่งต่อมาได้ปรับเปลี่ยนเป็นหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2530 ควบคู่กันไปกับหลักสูตรอิสลามศึกษา และพบว่าโรงเรียนที่ใช้หลักสูตรควบคู่กันลักษณะนี้อยู่ 25 โรงเรียนในเขตการศึกษา 2

ขั้นที่ห้า เป็นขั้นแห่งการประกาศรับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หรือหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ควบคู่ไปกับหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2523 ลักษณะการใช้หลักสูตรควบเช่นนี้พบในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามโดยทั่วไป

ขั้นที่หก ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 แล้วกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2535 และหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2535 เพื่อใช้ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม แต่ปรากฏว่ามีโรงเรียนบางส่วนเท่านั้นที่ขานรับการหลักสูตรนี้ ในปี พ.ศ. 2536 มีเพียง 18 โรงเรียนเท่านั้นในเขตการศึกษา 2 และหลักสูตรดังกล่าวมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ

1. เป็นหลักสูตรหลอมรวม หรือเรียกตามหลักวิชาการว่า หลักสูตรบูรณาการ ซึ่งได้รวมหลักสูตรวิชาสามัญและหลักสูตรอิสลามศึกษาเข้าไว้ในหลักสูตรเล่มเดียวกัน ไม่ได้แยกเป็นหลักสูตรสามัญและหลักสูตรอิสลามศึกษาต่อไป

2. นักเรียนหลักสูตรนี้ทุกคนถูกนับเป็นรายหัว เพื่อขอรับเงินอุดหนุนจากรัฐทุกคน

3. ครูสอนศาสนาที่ยังมีบทบาทหน้าที่อันงดงามในการสอนการจัดการกิจกรรม เช่น เดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ

4. โต้ะครู ผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ หรือครูใหญ่ ก็ยังดำรงหน้าที่ มีบทบาท มีความสำคัญเช่นเดิม

5. นักเรียนทุกคนจะได้รับการศึกษาอบรมสั่งสอนในส่วนสำคัญทั้ง ส่วน คือ วิชาสามัญ วิชาศาสนา และวิชาชีพ (พิสุทธ์ บุญเจริญ, 2538:56)

ขั้นที่เจ็ด เนื่องจากหลักสูตรบูรณาการ พ.ศ. 2535 เป็นหลักสูตรที่มีวิชาอิสลามศึกษาเพียง 2 ระดับเท่านั้น คือตอนต้น (อิบติดาอียะฮฺ) และตอนกลาง (มุตะวัสตีญาฮฺ) ทำให้นักเรียนต้องเรียนระดับตอนปลาย (ยานะวียะฮฺ) อีก 3 ปี จึงมีการจัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2540 ขึ้นมาใหม่ใน 2 ระดับ คือตอนต้น (อิบติดาอียะฮฺ) และตอนกลาง (มุตะวัสตีญาฮฺ) ส่วนตอนปลายได้นำมาใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2523

ชั้นที่แปด การจัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2546 ได้แบ่งออกเป็น 4 ช่วงชั้นเรียน คือช่วงชั้นที่ 1 (อิบติดาอียะฮฺ) 3 ปี ช่วงชั้นที่ 2 (อิบติดาอียะฮฺ) 3 ปี ช่วงชั้นที่ 3 (มุดะวัสสิฎะฮฺ) 3 ปี และช่วงชั้นที่ 4 (ฆานะวียะฮฺ) 3 ปี จึงทำให้นักเรียนได้เรียนเรียนหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2546 พร้อม ๆ กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และยังสามารถเรียนจบได้พร้อม ๆ กันด้วยทั้ง 2 หลักสูตร

ชั้นที่เก้า เนื่องจากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและความไม่ชัดเจนของหลักสูตรบางประเด็น กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ปรับให้มีความเหมาะสมและชัดเจนมากขึ้น พร้อมได้จัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

จะเห็นได้ว่า ขั้นตอนของการพัฒนาการใช้หลักสูตรของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามทั้ง 9 ชั้นนั้น ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาตัวเองของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยรัฐจะเป็นฝ่ายสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงส่วนนี้

4. ปัญหาจากการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา

ปัญหาจากการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา สรุปได้ดังนี้

1. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามดำเนินการจัดการเรียนการสอนในสองหลักสูตรควบคู่กัน คือ ศาสนาและสามัญ แต่หลักสูตรทั้งสองนั้นไม่สอดคล้องกันระหว่างช่วงชั้นเรียน เช่น หลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2523 ควบคู่กับหลักสูตรสามัญ พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) คือ อิบติดาอียะฮฺ (อิสลามศึกษาตอนต้น) ใช้เวลาเรียน 4 ปี ขณะที่หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ใช้เวลาเรียน 3 ปี ทำให้ผู้เรียนสำเร็จการศึกษาในช่วงชั้นดังกล่าวไม่พร้อมกัน และจะต้องเรียนเพิ่มอีก 1 ปี เพื่อให้สำเร็จการศึกษาระดับอิบติดาอียะฮฺ (อิสลามศึกษาตอนต้น)

2. หลักสูตรบูรณาการ พุทธศักราช 2535 เป็นการปรับปรุงหลักสูตรเพียงสองระดับเท่านั้น คือหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (อิบติดาอียะฮฺ) ใช้เวลาเรียน 3 ปี และหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (มุดะวัสสิฎะฮฺ) ใช้เวลาเรียน 3 ปี นักเรียนที่เรียนจบหลักสูตรนี้ไม่สามารถศึกษาต่อด้านศาสนาในต่างประเทศระดับอุดมศึกษาได้ เพราะหลักสูตรนี้ขาดช่วงชั้นที่ 3 คือ ระดับฆานะวียะฮฺตามการจัดการเรียนการสอนด้านอิสลามศึกษา

3. หลักสูตรอิสลามศึกษาพุทธศักราช 2540 มีปัญหาในการจัดการเรียนการสอนไม่ต่อเนื่องกัน เพราะหลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2540 ได้ปรับปรุงขึ้นสองระดับเท่านั้น คือ อิสลามศึกษาตอนต้น และอิสลามศึกษาตอนกลาง นักเรียนจะต้องเรียนเพิ่มอีก 3 ปีในระดับมัธยมศึกษาเพื่อให้จบหลักสูตรด้านอิสลามศึกษาในการศึกษาต่อด้านศาสนาต่างประเทศ

4. หลักสูตรอิสลามศึกษาพุทธศักราช 2546 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 มาจัดรวมกันทำให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องใช้เวลาเรียนและวิชามากกว่าโรงเรียนทั่วไป (มูฮัมหมัดรุยานี บากา และอิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2552)

5. การพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

รัฐได้กำหนดให้มีการส่งเสริมปรับปรุงปอเนาะเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2504 ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 มีการเปลี่ยนชื่อเรียกจากปอเนาะมาเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม และอยู่ภายใต้การควบคุมของพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 ได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณและบุคลากร ปรับปรุงคุณภาพการสอนวิชาสามัญและภาษาไทยด้วย

พ.ศ. 2525 รัฐได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 จึงได้เปลี่ยนการเรียกชื่อจากโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพตามมาตรฐานศึกษาที่สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษากำหนดไว้เช่นเดียวกับสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยทั่วไป

การพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง มีดังนี้

1. กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาของเด็กไทยมุสลิมให้สูงขึ้น โดยได้จัดโครงการอุดหนุนส่งเสริมการเรียนการสอนวิชาสามัญ วิทยาศาสตร์ และวิชาชีพให้ได้ ผลดี เหมาะสมสอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ เพื่อเร่งรัดพัฒนาการศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ

2. กระทรวงศึกษาธิการได้วางนโยบายในการพัฒนาและอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ โดยเร่งพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนทั้ง 3 สายวิชา คือ วิทยาศาสตร์ วิชาสามัญ และวิชาชีพให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ด้วยการบูรณาการวิทยาศาสตร์และสามัญเข้าด้วยกัน ปรับปรุงหลักสูตรและเนื้อหาวิชาศาสนาให้สอดคล้องกัน

3. การใช้กระบวนการรับรองมาตรฐานที่เน้นให้โรงเรียนสามารถพัฒนาและประเมินตนเองอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2531 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จึงร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อกำหนดคุณลักษณะของโรงเรียนที่ดี พร้อมทั้งจัดทำเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพการศึกษา และขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ ของกระบวนการรับรองมาตรฐานคุณภาพการศึกษาสำหรับโรงเรียนเอกชน ประเภทสามัญศึกษาทุกระดับ หลังจากนั้นได้ใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย การรับรองมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2536 จนกระทั่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และประกาศกระทรวง ศึกษาธิการเรื่อง ระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและปฐมวัย พ.ศ. 2544 ล้วนเป็นความพยายามของภาครัฐในการที่จะส่งเสริมผลักดันโรงเรียน ให้สามารถพัฒนาคุณภาพตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยผ่านการประเมิน ทั้งจากบุคลากรภายในโรงเรียน และบุคคลภายนอก เพื่อให้บริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพ จนเป็นที่ยอมรับทั้งจากรัฐบาลและประชาชน

แนวนโยบายการจัดการศึกษาที่กำหนดไว้ในแผนการจัดการศึกษาชาติ พ.ศ. 2545-2549 ได้กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยให้ดำเนินการหลักสูตรสถานศึกษาให้มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น มีการจัดการศึกษาในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย จัดกระบวนการเรียนรู้และการประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริง ที่มีความยืดหยุ่นและสมบูรณ์ทั้งในด้านความถูกต้องและความเหมาะสมของเนื้อหาสาระ เพื่อพัฒนาคุณภาพให้เป็นที่ไปตามมาตรฐานการศึกษา การพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษา มุ่งให้เกิดคุณภาพทั้งในด้านผลผลิต กระบวนการจัดการ และปัจจัยต่าง ๆ โดยมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาทั้งระบบ (อ้อมใจ วงษ์มณฑา, ม.ป.ป.)

6. ปัญหาที่เกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนาการศึกษาสำหรับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

นโยบายของรัฐในการพัฒนาการศึกษาสำหรับสถานศึกษาแห่งนี้ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดปัญหาต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

1. หน่วยงานในกระทรวงศึกษาธิการมิได้ให้ความสำคัญเท่าใดนักในการจัดการศึกษา ขาดการบูรณาการ และการประสานงานต่อกัน แม้กระทั่งปัจจุบันจะปฏิรูปโครงสร้างการบริหารราชการของกระทรวงศึกษาธิการแล้ว ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะโรงเรียนเอกชนต่าง ๆ ขาดหน่วยงานดูแลรับผิดชอบโดยเฉพาะ

2. การดำเนินงานของกระทรวงศึกษาธิการต่อการจัดการศึกษาของมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ขาดความต่อเนื่องทุกด้าน โครงการหรือกิจกรรมเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ เมื่อเปลี่ยนผู้บริหารระดับสูง นโยบายการส่งเสริมพัฒนา ก็เปลี่ยนแปลงไป

3. ครูสอนศาสนาส่วนใหญ่มีความรู้ดีกว่ารัฐบาลมิได้ให้ความสำคัญกับการสอนศาสนาเลย เพราะนอกจากครูสอนศาสนาไม่ได้รับสิทธิและสวัสดิการเท่ากับครูสอนวิชาสามัญแล้ว ยังได้รับการเอาใจใส่ในการพัฒนาวิชาชีพครู หรือความรู้ใหม่ ๆ ที่จะนำมาประยุกต์ในการสอนศาสนาน้อยมาก (ศิริลักษณ์ มโนรมณ์, ม.ป.ป.)

การอภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นสำคัญในการอภิปรายผล ดังนี้

1. ในอดีตเมื่อปอเนาะถูกมองในแง่ลบ จึงก่อให้เกิดความพยายามจากภาครัฐที่จะให้ปอเนาะมาจดทะเบียนกับภาครัฐ ในปี พ.ศ. 2503 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดระเบียบว่าด้วยการปรับปรุงปอเนาะ โดยมีวัตถุประสงค์ 4 ประการคือ 1) เพื่อให้ปอเนาะจดทะเบียน อันหมายถึง การยอมรับแนวทางการปรับปรุงการศึกษาในปอเนาะ 2) เพื่อปรับปรุงอาคาร สถานที่ และบริเวณจัดทำถนนเข้าสู่ปอเนาะ จัดทำป้ายชื่อปอเนาะ 3) ปรับปรุงการเรียนการสอน ปรับปรุงการสอนให้เป็นชั้น จัดสอนภาษาไทยและจัดการสอนวิชาชีพตามความต้องการและความพร้อม 4) จัดให้มีการประเมินการสอน โดยทางกระทรวง ศึกษาธิการจะมอบให้จังหวัดและภาคการศึกษา 2 ดำเนินการ (สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12, 2547ก) ระเบียบนี้นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นครั้งสำคัญในการส่งเสริมและปรับปรุงปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวง ศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาคศึกษา 2 พ.ศ. 2504 โดยมีสาระสำคัญ คือ 1) ปอเนาะใดมีความสนใจที่จะปรับปรุงกิจการให้ขึ้นเรื่องขอจดทะเบียนต่อทางราชการ 2) ปอเนาะใดที่จัดการด้านการสอนได้ดี จะได้รับการอุดหนุนจากกระทรวงศึกษาธิการ 3) ให้ปอเนาะที่จดทะเบียนแล้ว จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรทั้งวิชาการศาสนา วิชาสามัญและวิชาชีพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2504) ระเบียบนี้นับได้ว่าเป็นการพัฒนาปอเนาะไปสู่ระบบในการจัดการเรียนการสอน หรือเป็นการจัดระบบการศึกษาเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ซึ่งการจัดการเรียนการสอนของปอเนาะนั้นไม่มีการวัดผลและไม่มีชั้นเรียน ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 รัฐบาลให้ปอเนาะที่จดทะเบียนแล้วให้แปรสภาพเป็นโรงเรียน

ราชภัฏสอนศาสนาอิสลาม ซึ่งปอเนาะยอมเปลี่ยนเป็น โรงเรียนราชภัฏสอนศาสนาอิสลามด้วยสาเหตุดังนี้ 1) เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับทางราชการและการจดทะเบียนก็ไม่ได้มีผลต่อการสอนวิชาศาสนา 2) เนื่องจากทางราชการให้โอกาสในการจดทะเบียนให้เป็นไปตามความสมัครใจ มิได้เป็นการบังคับในการจดทะเบียน 3) ทางราชการไม่มีการบังคับให้สอนวิชาศาสนาในปอเนาะ 4) เนื่องจากทางราชการให้การสนับสนุนทางการเงิน วัสดุอุปกรณ์ให้แก่ปอเนาะที่จดทะเบียน (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516:142) แม้ปอเนาะยอมที่จดทะเบียนกับรัฐแต่ปอเนาะก็ไม่ประสงค์ที่จะให้ทางรัฐมาแทรกแซงกิจการของปอเนาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนการสอนวิชาศาสนา ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 รัฐมีนโยบายให้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนราชภัฏสอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้โรงเรียนดังกล่าวจัดการเรียนการสอนวิชาศาสนาและวิชาสามัญอย่างมีคุณภาพ รัฐจึงมีนโยบายในการพัฒนาโรงเรียนดังกล่าว คือ 1) เร่งพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนทั้ง 3 สาขาวิชา คือวิชาศาสนา วิชาสามัญ และวิชาชีพให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ 2) ปรับปรุงพัฒนาการของโรงเรียน โดยจัดทำเกณฑ์มาตรฐานรับรองวิทยฐานะของโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพ เพื่อมุ่งหมายให้ยกฐานะโรงเรียนเอกชนตามมาตรา 15 (2) เป็นโรงเรียนเอกชน 15 (1) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 3) ส่งเสริมและอุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม 4 ประเภท คือ การอุดหนุนด้านสื่อการเรียนการสอน การอุดหนุนด้านวิทยากรสงเคราะห์ (อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต, 2549:63-64) โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม 15 (1) มีการเรียนการสอน ระบบ โครงสร้าง และรูปแบบตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด การเรียนการสอนในโรงเรียนแห่งนี้จะแบ่งออกเป็นสองส่วน คือส่วนที่เป็นวิชาศาสนา และส่วนที่เป็นวิชาสามัญ ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของนักเรียน ทำให้โรงเรียนแห่งนี้ได้รับความสนใจมากขึ้น

2. ปอเนาะถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้และค้นคว้าหาวิชาความรู้ทางศาสนาอย่างแท้จริง การศึกษาในระบบปอเนาะจึงไม่ใช่เหตุผลอื่นใด เพียงเพื่อให้ลูกหลานมุสลิมได้รู้จักการประดับประดาชีวิตให้อยู่ในระบบศาสนา และจะเป็นการเติมเต็มในหัวใจของลูกหลานให้ศรัทธาต่ออัลลอฮ์พระเจ้าผู้ทรงสูงส่งผู้ทรงรอบรู้ นั่นคือเป้าหมายหลักของการศึกษาในระบบปอเนาะ ดังนั้นปอเนาะจะยึดหลักการศึกษาดังวิถีทางศาสนาอิสลาม คือเป็นการศึกษาตลอดชีวิต จะไม่มีลักษณะการจัดระบบการเรียนการสอนเป็นชั้นเรียน จะใช้ตำราที่เรียกว่า กิตาบ เป็นการวัดระดับการเล่าเรียน การใช้ความรู้ที่ได้รับจากกิตาบเป็นตัวชี้วัดในการสำเร็จการศึกษา จึงไม่สามารถระบุได้ว่าผู้เรียนต้องใช้ระยะเวลาในการเรียนรู้นานเท่าไรถึงจะสำเร็จการศึกษา กิตาบแต่ละเล่มจะเป็นเครื่องกำหนดการเรียนรู้ว่าเรียนรู้ได้ในระดับใด จึงทำให้ปอเนาะไม่มีหลักสูตรเป็นลายลักษณ์อักษร แหล่งที่มาของหลักสูตรจาก 2 แหล่งด้วยกัน คือ 1) หลักสูตรมาจากแต่ละปอเนาะ เป็นหลักสูตรที่แต่ละปอเนาะพัฒนาขึ้นมาเอง 2) หลักสูตรมาจากกลุ่มปอเนาะด้วยกัน เป็นหลักสูตรที่พัฒนาจาก

การระดมความคิดเห็นระหว่างปอเนาะต่าง ๆ (อิบรอเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต, 2549:79) รายวิชาหลักที่มีการเรียนการสอนในปอเนาะมี 16 รายวิชา คือ 1) อัลกุรอาน 2) หะดีษ (วจนะ) 3) เตาฮีด (หลักการศาสนา) 4) ฟิกฮ์ (ศาสนบัญญัติ) 5) นะฮู (อักขรวิธี) 6) อัคลาค (จริยธรรม) 7) เศาะรอฟ (วากยสัมพันธ์) 8) ตัฟสีร์ (อรรถอธิบายอัลกุรอาน) 9) ตัจญูวิด (หลักการอ่านอัลกุรอาน) 10) อุศูล ตัฟสีร์ (หลักการอรรถอธิบายอัลกุรอาน) 11) อุศูลหะดีษ (หลักการวจนะ) 12) อุศูลฟิกฮ์ (หลักการศาสนบัญญัติ) 13) ฝะรออิฎ (แบ่งมรดก) 14) ตารีก (ศาสนประวัติ) 15) บะลาฆะฮะฮ์ (สำนวนโวหาร) 16) มันฎีก (ตรรกวิทยา) (กระทรวงศึกษาธิการ, 2548) จะเห็นได้ว่าวิชาที่สอนในปอเนาะเป็นวิชาเกี่ยวกับศาสนาและภาษาอาหรับ ส่วนภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนนั้นใช้ภาษามลายูถิ่นและภาษาอาหรับ ขณะที่ภาษาเขียนนั้นใช้ภาษามลายูอักษรญาวิและภาษาอาหรับ เพื่อให้สอดคล้องกับตำราหรือkitab ซึ่งเป็นภาษามลายูอักษรญาวิและภาษาอาหรับ

3. หลักสูตรตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการส่งเสริมปอเนาะในการศึกษา 2 พ.ศ. 2504 เป็นหลักสูตรแรกที่ถูกพัฒนาให้เป็นหลักสูตรที่เป็นลายลักษณ์อักษร กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดในหลักสูตรนี้ให้มีการเรียนการสอนวิชาศาสนา ภาษาไทย และวิชาชีพ โดยให้เรียนภาษาไทยสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ภาษาไทยอันเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการแทรกแซงทางการเมือง พร้อมทั้งปลูกฝังความรักภักดีต่อชาติ และพระมหากษัตริย์ ให้เงินอุดหนุน พร้อมทั้งมีการสร้างขวัญและกำลังใจโดยมีการคัดเลือกปอเนาะที่ดำเนินกิจการ ได้ผลดีให้เข้ารับเงินรางวัลพระราชทาน ระเบียบดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญต่อปอเนาะสองประการด้วยกันคือ 1) การจัดการเรียนการสอนในรูปแบบของโรงเรียน 2) การเพิ่มวิชาภาษาไทยเข้ามาในการเรียนการสอน การเปลี่ยนแปลงในปอเนาะที่เกิดขึ้นนี้ทำให้โต๊ะครูและชาวมุสลิมบางส่วนไม่พอใจ เนื่องจากคิดว่ารัฐบาลกำลังพยายามเบียดเบียนศาสนาอิสลามและกลืนชาติมลายู (คณะอนุกรรมการศึกษาวิถีทางการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์, ม.ป.ป.)

4. การบริหารและการดำเนินกิจการของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบันเป็นไปอย่างมีระบบ บุคลากรได้รับการพัฒนาอบรม อาคารสถานที่มั่นคงถาวร ในด้านหลักสูตรได้นำเอาหลักสูตรสามัญศึกษามาใช้อย่างเต็มรูปแบบ ภายหลังจากที่ได้มีการออกกฎหมายให้ปอเนาะขึ้นทะเบียนเป็นโรงเรียนที่ถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้การพัฒนาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบันได้ถูกปรับเปลี่ยนผสมผสานตามระบบการศึกษาในสมัยใหม่มีความหลากหลายมากขึ้น โดยรัฐบาลได้เข้ามาสนับสนุนและผสมผสานระบบการศึกษาสมัยใหม่ โดยสอนทั้งวิชาสามัญและศาสนา มีข้าราชการครูเข้ามาช่วยสอน รวมถึงมีการรับรองคุณวุฒิเพื่อนำไปใช้ในการศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น จากการศึกษาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า คุณภาพการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา

อิสลามตามมาตรา 15 (1) และมาตรา 15 (2) ส่วนใหญ่อยู่ในระดับที่ควรปรับปรุงอย่างเร่งด่วนในทุกคุณภาพ (นาวาลย์ ปานากาแข็ง, 2544:บทคัดย่อ)

5. บทบาทของสำนักงานการศึกษาเขต 2 จังหวัดยะลาเป็นองค์กรของรัฐบาลซึ่งถูกกำหนดมาเพื่อตรวจ ช่วยเหลือ และสนับสนุน โรงเรียนทุกโรงเรียนรวมถึงโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในเขตพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในขณะที่เดียวกันองค์กรนี้มีบทบาทมากในฐานะองค์กรเชื่อม โยงระหว่างรัฐบาลกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม รัฐบาลได้สำรวจในฐานะประชาชนชาวไทยในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องสามารถพูดภาษาไทยได้ ดังนั้นภาระงานที่จะต้องดำเนินการของสำนักงานการศึกษาเขต 2 คือ เพิ่มภาษาไทยในแผนการสอนของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ความพยายามนี้ได้ถูกยอมรับ และได้รับการตักเตือนจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามรวมถึงสังคมมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ การเพิ่มวิชาภาษาไทยในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น ได้มีการปรึกษาหารือกับผู้นำมุสลิมทั้งหลาย และเป็นผลให้มีการส่งครูของรัฐบาล และให้มีการสนับสนุนทางการเงินให้กับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในปี พ.ศ. 2504 หลักสูตรเล่มแรกของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้ถูกพัฒนา และแจกจ่ายโดยความร่วมมือระหว่างสำนักงานเขตการศึกษา 2 และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม หลังจากนั้นหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2523 หลักสูตรบูรณาการ พ.ศ. 2535 และหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2540 ถูกจัดพิมพ์ขึ้นตามลำดับ จำนวนตำราเรียน สิ่งช่วยสอน และสื่อการสอนอื่น ๆ ได้ถูกผลิตขึ้นเพื่อช่วยเหลือหลักสูตรต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ถึงแม้ว่าสำนักงานการศึกษาเขต 2 ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลในการใช้งบประมาณอย่างมากเพื่อพัฒนาในแต่ละหลักสูตรสำหรับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม แต่หลักสูตรที่กล่าวมานั้นยังไม่ประสบผลสำเร็จในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ประสบผลสำเร็จก็เพียงแค่บางส่วนของหลักสูตรเท่านั้น

6. ปัจจุบันโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใช้หลักสูตรอิสลามศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรนี้ ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ปรับให้มีความเหมาะสมและชัดเจนมากขึ้น ทั้งเป้าหมายของหลักสูตรในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และกระบวนการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งคำนึงถึงความพร้อมด้านทรัพยากร แหล่งการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน และความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชนในแต่ละท้องถิ่นเป็นสำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553:1-2) ภาพรวมของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 รวมถึงหลักสูตรอิสลามศึกษา มีจุดเด่นพอที่จะสรุปได้ดังนี้ 1) เพิ่มวิสัยทัศน์หลักสูตร เพื่อให้เป็นเป้าหมายที่ชัดเจน ตรงกันในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชนของชาติ 2) เพิ่มสมรรถนะสำคัญของผู้เรียน ได้แก่ ความสามารถในการสื่อสาร การคิดอย่างมีวิจารณญาณ ทักษะการแก้ปัญหา

ทักษะชีวิต และความสามารถในการใช้เทคโนโลยี 3) ปรับปรุงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ได้แก่ มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ เป็นอยู่พอเพียง รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ รักความเป็นไทย และมีจิตสาธารณะ 4) กำหนดตัวชี้วัดชั้นปี ได้มีการกำหนดตัวชี้วัดชั้นปีสำหรับการศึกษาระดับมัธยมศึกษา (ป.1-ม.3) ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเป็นเอกภาพและมีความชัดเจนในการจัดการเรียนการสอนและประเมินผลในแต่ละระดับชั้น รวมทั้งช่วยแก้ปัญหาการเทียบโอนผลการเรียนระหว่างสถานศึกษา 5) กำหนดสาระการเรียนรู้แกนกลาง ได้มีการกำหนดสาระการเรียนรู้แกนกลางเพื่อเป็นจุดร่วมที่ให้ผู้เรียนทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานต้องเรียนรู้ ช่วยให้เกิดความเป็นเอกภาพในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาเยาวชนในชาติมากขึ้น 6) ปรับโครงสร้างเวลาเรียน ได้มีการปรับโครงสร้างเวลาเรียนใหม่ โดยกำหนดเวลาเรียนขั้นต่ำในแต่ละปีไว้และเปิดช่องให้สถานศึกษาสามารถกำหนดปรับเพิ่มเติมได้ตามความเหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้การจัดหลักสูตรสถานศึกษาสำหรับผู้เรียนในระดับชั้นต่างๆ และในกลุ่มสาระต่างๆ มีความเหมาะสม สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานในการพัฒนาผู้เรียนมากขึ้น 7) ปรับเกณฑ์การวัดผลประเมินผล ได้มีการปรับการวัดผลประเมินผล โดยระดับประถมศึกษา (ป.1-6) ยังคงตัดสินผลการเรียนเป็นรายปีเช่นเดิม แต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นได้เปลี่ยนเป็นการตัดสินผลการเรียนเป็นรายภาค ให้สอดคล้องกับระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อรองรับระบบหน่วยกิต 8) กำหนดให้ผู้เรียนให้การบริการสังคม (Community Service) ได้มีการกำหนดให้สถานศึกษาจัดให้ผู้เรียนได้ให้การบริการแก่สังคม โดยให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และต้องได้รับการประเมินผลอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

จากการทำวิจัยเรื่องวิวัฒนาการการเรียนการสอนวิชาอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยมีบางประเด็นที่จะเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป มีดังนี้

1. ควรศึกษาวิจัยปัญหาและอุปสรรคในการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ทั้งนี้เพื่อทราบถึงปัญหาและอุปสรรค และสามารถที่จะแก้ไขปัญหาและอุปสรรคเหล่านั้นได้ ซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตรได้ตามที่ต้องการ
2. ควรศึกษาเปรียบเทียบหลักสูตรอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาในประเทศไทยกับหลักสูตรอิสลามศึกษาในประเทศเพื่อนบ้าน ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างดี เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย เป็นต้น

3. ควรศึกษาปัจจัยนำเข้า กระบวนการจัดการศึกษา และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาบางโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จในการจัดการศึกษาทั้งหลักสูตรวิชาศาสนาและหลักสูตรวิชาสามัญ เพื่อเป็นตัวอย่างและนำไปสู่การพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามโรงเรียนอื่น ๆ ให้ได้มาตรฐานเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

กระทรวงศึกษาธิการ. 2504. ระเบียบว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาคศึกษา 2 พ.ศ. 2504.

(สำเนา)

_____. 2535. หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2535. (เอกสารโรเนียว) เขตการศึกษา 2.

_____. 2535. หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2535. (เอกสารโรเนียว) เขตการศึกษา 2.

_____. 2546. หลักสูตรอิสลามศึกษา พุทธศักราช 2546. ม.ป.ท.

_____. 2546. ประมวลการจัดการเรียนรู้อิสลามศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะจังหวัดชายแดนภาคใต้. สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12 (สำเนา).

_____. 2548. ประมวลการจัดการเรียนรู้อิสลามศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะจังหวัดชายแดนภาคใต้. สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12 (สำเนา).

คณะอนุกรรมการศึกษาวิถีทางการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์. ม.ป.ป. นโยบายของรัฐบาลและวิวัฒนาการของสถาบันการศึกษาประเภทต่าง ๆ. ม.ป.ท.

คณิต ไช่มุกด์ และคณะ. 2525. รายงานการวิจัย เรื่อง บทบาทโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ที่มีต่อชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศึกษากรณี : จังหวัดปัตตานี).

พิสุทธิ บุญเจริญ. 2539. ปอเนาะศึกษา. เขตการศึกษา 2. ยะลา : สำนักพัฒนาการศึกษา เขตการศึกษา 2.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2553. หลักสูตรอิสลามศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน. 2526. วารสารการศึกษาเอกชน. ปีที่ 8 ฉบับที่ 5 เดือนกุมภาพันธ์ 2526 หน้า 32-31

สำนักงานพัฒนาการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม เขตการศึกษา 2. 2540. **หลักสูตรอิสลามศึกษา**

ตอนกลาง พุทธศักราช 2523 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2540). ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

สำนักงานพัฒนาการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม เขตการศึกษา 2. 2540. **หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนต้น**

พุทธศักราช 2523 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2540). ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตราชการที่ 12. 2547ก. **วิวัฒนาการโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา**

อิสลามในเขตการศึกษา 2. ยะลา : สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตราชการที่ 12.

อารง สุทธาศาสน์. 2535. **ปัญหาการเมืองส่วนภูมิภาคและชนกลุ่มน้อย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

สุโขทัยธรรมมาชิราช.

อุทัย บุญประเสริฐ. 2532. **การวางแผนการศึกษา.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Hamid, Ismail. 1997. **Kitab Jawi : Intellectualizing Literary Tradition in Islamic Civilization in the Malay World.** Osman, Mohd. Taib ed. Kuala Lumpur : Dewan Bahasa dan Pustaka.

Madmarn, Hasan. 2002. **The Pondok and Madrasah in Patani.** 2nd Printing. Bangi : University Kebangsaan Malaysia.

บทความ

เฉลิม มากนวล. 2525. **ทางเดินของนักเรียนโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามวันนี้.** รุสะมิแล. ปีที่ 6 (กันยายน-ธันวาคม 2525).

ชากีรีน สุมาลี. ม.ป.ป. **ปอเนาะ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต.** สืบค้นเมื่อ 10 ก.ย. 2551 จาก

<http://www.santitham.org/th/content/view/9/37/>

ณรงค์ฤทธิ์ ตักคารณรงค์. 2529. **โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม นโยบายการศึกษา และทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้อง.** รุสะมิแล ปีที่ 10 (กันยายน-ธันวาคม 2529)

เทอดศักดิ์ รวีฉาย. 2529. **ทิศทางการพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม.** รุสะมิแล. ปีที่ 9 (กันยายน-ธันวาคม 2529)

มาโนชญ์ บุญญานวัตร. 2525. **โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามความสำเร็จหรือความล้มเหลว.** รุสะมิแล ปีที่ 6 (กันยายน-ธันวาคม 2525)

มูฮัมหมัดรุยานี บากา และอิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต. 2552. **สภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขการจัดการเรียนการสอน โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้.** การประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัย มหาวิทยาลัยทักษิณ ครั้งที่ 19 ประจำปี 2552.

ศิริลักษณ์ มโนรมย์. ม.ป.ป. การจัดการศึกษาตามวิถีชีวิตของมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้.

สืบค้นเมื่อ 15 ก.ค. 2552 จาก

<http://www.charuaypontorranin.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=390130&Ntype=2>

อ้อมใจ วงษ์มณฑา. ม.ป.ป. คุณภาพโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดน

ภาคใต้. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2551 จาก <http://www.gotoknow.org/blog/omjai-w/188727>

อับรอเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต. 2549. การศึกษาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้.

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

วิทยานิพนธ์

นาวาล ปานากาเซ็ง. 2544. คุณภาพการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัด

ชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

ประกิจ ประจันปัจฉิม. 2516. การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา

อิสลาม. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

วินิจ สังขรัตน์. 2544. อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ)

ในจังหวัดชายแดนภาคใต้. ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Surin Pitsuwan. 1982. **Islam and Malay nationalism : A case study of the Malay Muslims of**

southern Thailand. Ph.D. dissertation, Harvard University, Cambridge.